

«Особливі» діти – особливі потреби

Інклюзивне навчання з кожним роком стає все актуальнішим в Україні. Насамперед це пов'язано з тим, що кількість дітей, які потребують тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі, неухильно росте. Актуальні напрямлення сьогодення у сфері інклюзії – це важливість принципів, які забезпечують якісне та ефективне навчання кожної дитини, враховуючи особливості її розвитку.

Стиль навчання учня з особливими потребами – це його індивідуальний спосіб пізнання світу. Знання таких характеристик учня, як його стиль навчання, швидкість сприйняття та засвоєння інформації, особливості рухової активності, допоможе підібрати для нього дидактичні матеріали.

Незважаючи на те, що ідея інклюзії є дуже привабливою, потрібно розуміти, що дитина з особливостями розвитку потрапляє у середовище дітей зі «звичайними» можливостями, знаходиться у ситуації, яка вимагає від неї набагато більшої концентрації та зусиль, ніж від будь-якої іншої дитини. Те, що «звичайним» учням вдається легко або з невеликими зусиллями, школяру з особливостями розвитку може даватися вкрай важко. Класно-урочна система орієнтована на дітей, яким легко розпізнавати зображення на малюнках, а також достатньо просто запам'ятовувати на слух інформацію і розуміти зміст спокійного та нерідко монотонного мовлення вчителя. При цьому від дітей вимагається ще й посидючість. Але не всі діти володіють гарною пам'яттю та розвинутим у достатній мірі наочно-образним мисленням. Під час навчання дітей з особливими освітніми потребами доводиться у ще більшій мірі орієнтуватися на особливості дитини.

Останнім часом доволі часто зустрічається таке визначення особливих освітніх потреб, як «розлад дефіциту уваги з гіперактивністю». Але можна зустріти й іншу назву: «гіпердинамічний синдром», і відповідне визначення учня: «*гіпердинамічна дитина*» чи «*гіперактивна дитина*». Усі ці поняття відносяться до того самого явища.

Взаємини цих дітей з дорослими глибоко вивчалися як вітчизняними, так і закордонними науковцями. Під час вивчення були виявлені особливості ставлення педагогів до своїх неврівноважених і дратівливих учнів. Встановлено, що вчителі частіше використовують негативні, ніж позитивні засоби впливу на таких дітей: вони менше залучають школярів до спільних справ класу, а більше контролюють поведінку, тим самим обмежуючи їх свободу. Просидіти за партою цілий урок та весь час працювати, виконуючи різні завдання, гіперактивні учні неспроможні. Вони можуть махати руками або ногою, вертати олівець або мотузку у руках. Цими діями учень відволікає інших, та й сам нерідко припиняє сприймати те, що відбувається у класі,

зосереджуючись на рухах свого тіла. Тому вони найчастіше зустрічаються з труднощами під час опанування навчального матеріалу, а особливо з читання, письма та математики. Також багато клопоту такі учні завдають під час перерви. Їхня рухливість буває нестриманою. У таких випадках потрібно спробувати подумати, яку функцію для тіла виконує нав'язлива рухова активність, і придумати дію, яка б могла замінити вихідну, але не була б такою відволікаючою.

Недостатня концентрація уваги, непосидючість часто створюють таким дітям репутацію порушників дисципліни. Але ці діти зовсім незлостиві. Вчинивши якусь шкоду, вони часто й самі до кінця, а іноді і зовсім не розуміють, як це сталося, й зовсім щиро заперечують свою провину. Найперше, що певною мірою допоможе вчителям змінити свою реакцію на поведінку таких учнів, є розуміння об'єктивності причин, які її зумовлюють. Боротися потрібно не з дитиною, а разом з нею проти хворобливого розладу. Учень повинен якомога раніше навчитися розуміти недоліки своєї поведінки та негативні наслідки, до яких вони можуть призвести, а також те, що вчителі його сприймають позитивно і люблять. Отже, під час роботи з дітьми, що мають розлади дефіциту уваги та гіперактивність, доцільно використовувати такі підходи:

- дозволяти гіперактивному учневі кожні 20 хвилин вставати і ходити класом;
- давати можливість швидко одержувати від вчителя допомогу;
- робити регулярні і часті перерви протягом уроку;
- навчати школяра організовувати свою роботу;
- супроводжувати словесні вказівки наочними або письмовими інструкціями;
- максимально зменшувати кількість словесних вказівок;
- використовувати під час уроку елементи гри;
- великі за обсягом завдання необхідно розбивати на послідовні малі частини;
- ігнорувати негативні вчинки учня, а заохочувати позитивні;
- будувати процес навчання на позитивних емоціях;
- навчати необхідних соціальних норм і навичок спілкування;
- вести пояснювальну роботу з батьками і оточуючими, що покращення стану їхньої дитини залежить не тільки від лікування, але й спокійного і послідовного ставлення до неї.

Також в класі можуть бути *гіпоактивні учні*. На відміну від гіпердинамічних, які своєю поведінкою не можуть не привернути увагу, гіпоактивні діти малопомітні. Спільне з гіперактивними у цих учнів те, що вони так само потерпають від мінімальної мозкової дисфункції. Проте її прояви у них протилежні. Якщо у перших слабкий процес гальмування, і тому вони перебувають у постійному збудженні і русі, то у других слабке збудження. Саме тому вони не встигають набути необхідної активності, як знову гальмуються, «відключаються». Зовні це виглядає так, наче учень

поринув у мрії, дивиться кудись в далину. Це і викликає проблеми в навчанні, спілкуванні, формуванні особистості тощо.

Такі учні серйозно сприймають вимоги, які перед ними ставлять дорослі, і бояться поразок. Обов'язки школяра їх лякають. Вони не встигають виконувати письмові роботи за той час, який для цього відвів вчитель, розгублюються і мовчать, коли їх просять дати відповідь. Також такі учні повільно оволодівають читанням, а трохи навчившись читати, довго не можуть переказати і зрозуміти зміст прочитаного. Під час письма пропускають слова і букви, роблять багато помарок. Іноді спостерігається характерне написання довгих слів: спочатку пишуться літери нормального розміру, а закінчення слова сходять на дрібні «каракулі». Це пов'язано з надмірною виснажуваністю нервового процесу збудження, з швидким його «затуханням».

Повільність виконання завдань під час уроку великою мірою пов'язана з тією ж такою неухважністю, швидким відволіканням від розпочатої справи. Учень, що має розлади дефіциту уваги з гіпоактивністю, відволікаючись, залишається пасивним і тривалий час може не викликати особливого занепокоєння, крім відставання в навчанні. У процесі доброзичливого спілкування з такими дітьми розкриваються і їхні дуже привабливі риси, які викликають повагу і прихильність. Дуже вразливі, часто заглиблені у свої переживання, вони раніше від однолітків осягають світ людських стосунків, почуттів, мотивів поведінки. Визначальним у корекційній роботі з гіподинамічними учнями є усвідомлення їхньої нервової ослабленості та великої вразливості. Отже, під час роботи з такими учнями необхідно:

- уникати намагання «перебудувати» учня на розсуд батьків чи свій власний;
- приймати дитину такою, як вона є, і скористатися багатьма позитивними її рисами: чуйністю, критичністю, спостережливістю тощо;
- ненав'язливо розширяти поля діяльності учня;
- уникати застосування усіляких експериментальних технологій;
- проводити роботу з батьками щодо розуміння ними стану своєї дитини, а саме, що дитина, позбавлена підтримки, опиняється на самоті зі своїми проблемами і не може досягнути очікуваного від неї успіху;
- підвищувати в учня віру у власні можливості;
- необхідно вказувати на кожен успіх, усвідомлення якого підвищує самооцінку дитини, підносить психічний тонус, і вона справді починає працювати жвавіше й успішніше;
- саме на початку виконання завдання учень найбільше потребує допомоги: підбадьорення, яке активізує, а також визначення послідовності дій, першого кроку.

Тим часом вчителі мало обізнані з проблемою агресивності у школярів, тому виникає необхідність озброєння педагога відповідними знаннями і

конкретними методичними засобами для роботи з агресивно налаштованими учнями.

Отже, *агресія* – це поведінка людини, що спрямована на заподіяння фізичної чи психологічної шкоди аж до знищення іншої людини. Одним з проявів агресії є негативізм, тобто протидіяння авторитету. У дітей воно найчастіше виражається у впертості, небажанні виконувати розпорядження дорослих.

Корекція агресивної поведінки – це складний процес, оскільки здебільшого йдеться про перебудову ставлень особистості та звичних способів реагування. Подолання агресії проходить через оздоровлення стосунків учня з оточуючими. Вихідною позицією в роботі з агресивно налаштованим учнем є визнання того, що він виявляє агресію здебільшого тоді, коли з останніх сил обороняється, домагаючись таким способом задоволення своїх потреб. В інших випадках він вдається до агресії, як до закріпленого зразка поведінки, запозиченого у дорослих, однолітків, кіногероїв і інших. Усе це дозволяє зробити далекосяжний висновок, а саме: не можна відповідати агресією на дитячу агресію. Адже в такому випадку учень ще більше утвердиться в небезпідставності та справедливості своїх дій, у ворожості навколишнього світу взагалі.

Крім того, відповідь агресією на агресію ще більше закріплює таку поведінку, як зразок і як єдино можливу. Тому педагогічно невиправданою є поширена настанова батьків: «Йди і дай здачі!» Ще більш неприпустимо, коли педагоги займають щодо учня, який їй справді демонструє неприємні зразки поведінки, ворожу позицію. Набагато адекватнішим буде безумовний осуд агресивного спалаху, але без негативної оцінки особистості в цілому, та обов'язкова підтримка позитивного в його поведінці. Знайти це позитивне – справа педагогічної майстерності вчителя.

Суттєвого значення необхідно надавати створенню умов емоційно-символічного реагування. З цією метою доцільно використовувати малювання. Спочатку учень сам обирає тему для свого малюнка та за бажанням робить написи. Пізніше можна пропонувати проєктивні методики малювання, які одночасно слугують і діагностичній, і корекційній меті.

Також доцільно щотижня проводити обговорення почуттів. Педагог добирає перелік почуттів (щастя, злість, страх, самотність, сум, гнів, любов, ненависть тощо). Кожного тижня обговорюється якесь одне почуття. Ця робота з ним складається з трьох частин. Наприклад, обговорюється злість.

Перша частина. Учню ставиться ряд запитань про злість. Краще їх ставити послідовно, поступово переходячи від загального (один хлопчик чи одна дівчинка) до конкретного (чи доводилось тобі переживати почуття злості?). Потрібно заохочувати обговорення з допомогою методів нових формулювань, відображень та інших методів взаємодії. Можна заздалегідь підготувати кілька стимулюючих запитань, які використати, якщо бесіда починає згасати.

Друга частина. Після обговорення і діалогів про злість запропонувати учню намалювати злість чи написати оповідання про неї.

Третя частина. Після малювання учневі запропонувати разом обговорити його роботу і за бажанням описати її. Вчитель може допомогти такими запитаннями, як: *Хто зображений на малюнку? Що відбувається на малюнку? Чим це все закінчиться?*

Мета такого підходу – допомогти дитині:

- краще усвідомити різні стани своїх почуттів;
- навчитися розуміти і контролювати почуття;
- переконатися в тому, що інші теж переживають аналогічні почуття;
- виразити свої почуття в символічній формі з допомогою пластики тощо.

Отже, якщо не враховувати освітні потреби дитини з особливостями розвитку, можна сміливо ставити хрест на її освіті та погодитися з висновками багатьох фахівців: «не піддається навчанню». Якщо ж уважно проаналізувати те, як учень, не дивлячись на існуючі у нього складності сприйняття, все ж вивчає світ, можна досягти приголомшливих успіхів в його навчанні.

Також важливо увесь час пам'ятати про те, що пізнавальні ресурси дитини постійно збільшуються. Чим активніше вона залучена до освітнього процесу, тим більше у неї шансів з часом засвоїти те, чого раніше не могла. Швидкість сприйняття та засвоєння інформації у кожного своя. Про це варто просто пам'ятати. Якщо учень після сотого разу повторення плутає, яку літеру писати «а» чи «о», це не означає, що він ніколи не запам'ятає написання тієї чи іншої літери. Деякі школярі потребують «тисячократного» повторення. Головне – не журитися, а творчо шукати шляхи для досягнення цілі.

Список використаних джерел

1. Борисова Н.В., Прушинський С.А. Інклюзивна освіта: право, принципи, практика.–М. : Володимир, ТОВ «Транзит-ІКС», 2009.
2. Банч Г. Підтримка учнів з порушенням інтелекту в умовах звичайного класу: посібник для вчителів / Пер. з англ.– М.: РСОІ «Перспектива», 2009.
3. Мітчелл Д. Ефективні педагогічні технології спеціальної та інклюзивної освіти // Стратегії командної співпраці: збірка матеріалів. – М.: РСОІ «Перспектива», 2012.
4. Hodgdon, L. (1995). Visual strategies for improving communication, Troy, MI: QuirkRoberts Publishing.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко.–К.: Рад. школа, 1989.